

Відгук

**офіційного опонента щодо дисертації Красницької Ольги Володимирівни
на тему «Профілактика сімейної депривації вихованців інтернатних
закладів спортивного профілю»,
представленої на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних
наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка**

На шляху розбудови України як соціальної демократичної держави одним із пріоритетних завдань стає врахування найкращих інтересів дитини шляхом забезпечення її права на сім'ю. На жаль, інтернатні заклади до нині продовжують займати чільне місце в системі охорони дитинства України за рахунок своєї розгалуженості, чіткої регламентованості діяльності та відпрацьованості процедури термінового влаштування вихованців. Останнім часом поширюється практика зарахування до інтернатних закладів дітей з бідних родин, внаслідок чого порушується їхнє право на сімейні зв'язки, контакти з родиною. Як наслідок, випускники закладів державної опіки не готові брати на себе відповідальність, невпевнені в собі, через бідність досвіду сімейного життя у них відсутнє розуміння сім'ї як важливого соціального інституту, про що неодноразово засвідчували різні дослідження. Зокрема, за даними НДР лабораторії виховної роботи в закладах інтернатного типу Інституту проблем виховання НАПН України «Формування цінностей сімейного життя у вихованців інтернатних закладів» (2013-2015 рр.), узагальнено, що лише 10,7 % старшокласників виявляють високий рівень сформованості таких цінностей, як дбайливість, почуття взаємодопомоги, злагоди тощо. Дослідження підтвердило нерозуміння вихованцями інтернатних закладів соціальної значущості сім'ї у житті чоловіка та жінки; незнання сімейних функцій та невідповідності до їх виконання; спотворене уявлення про особливості статево-рольової поведінки тощо.

З огляду на це, тема дисертації О.В. Красницької є актуальною, а пошук оптимальних шляхів розв'язання досліджуваної проблеми своєчасним.

У контексті теми «Профілактика сімейної депривації вихованців інтернатних закладів спортивного профілю» дуже конкретно сформульовано суперечності, на вирішення яких спрямовано дослідження. Не викликає запитань план дисертації. Повно і чітко означено об'єкт, предмет, завдання дослідження.

Усе представлене у науковій новизні одержаних результатів відповідає вимогам до такої позиції; вона цілком переконлива. Йдеться про обґрунтування і визначення сутності й профілактики сімейної депривації вихованців інтернатних закладів спортивного профілю, особливостей середовища інтернатного закладу спортивного профілю, що обумовлюють сімейну депривацію, критерії, показники та рівні сімейної депривації, технологічне забезпечення профілактики сімейної депривації вихованців інтернатних закладів спортивного профілю. Водночас дискусійним, на нашу думку, є називання у науковій новизні поняттями таких словосполучень, як «сімейна депривація вихованців інтернатних закладів спортивного профілю» й «профілактика сімейної депривації вихованців інтернатних закладів спортивного профілю».

Відповідно до наукової новизни дисертації *основними здобутками дисертантки є:*

1. Багатогранний теоретичний аналіз проблеми депривації, у підсумку чого автором:

- на основі історико-педагогічного огляду проблеми визначено основні періоди її дослідження;

- представлено тлумачення депривації з позиції психології, педагогіки, соціології і виконано певне порівняння тезаурусу;

- визначено причини, особливості і наслідки депривації; правильно акцентовано, що ступінь деприваційного негативізму залежить від рівня стійкості конкретної особистості, її деприваційного досвіду, а також ступеня й багатоаспектності деприваційного впливу;

- означено основні наукові підходи до класифікації видів депривації, аргументовано, що деприваційні фактори як правило не зустрічаються в ізольованому вигляді.

2. Визначення і характеристика різновидів соціальної депривації (психічна, освітня, родинна, культурна, комунікативна, професійна, економічна, просторова). Враховуючи джерела соціальної депривації дитини, виважено представлено зміст поняття «сімейна депривація» як складника родинної депривації; ви́членено види сімейної депривації (материнська і батьківська). Цінним є узагальнений висновок, що наслідки інших різновидів депривації (наприклад, комунікативної, закладової, емоційної) можуть бути нівельованими в разі відсутності сімейної депривації і навпаки, наявність сімейної депривації виступає причиною появи інших видів депривації. На нашу думку, відображення такого важливого зв'язку значно б підсилило зміст і меседж рисунку 1.1 «Різновиди соціальної депривації» (с. 41).

Проаналізовано дві групи характеристик, що спричиняють виникнення деприваційних процесів у вихованців інтернатних закладів, й відповідно два фактори їхньої сімейної депривації. Доведено, що ці фактори обумовлюють низку наслідків досліджуваного процесу.

3. Ґрунтовне розкриття особливостей середовища інтернатного закладу спортивного профілю. Вирішуючи це завдання, схарактеризовано типи навчальних закладів, що здійснюють підготовку спортсменів; презентовано історію створення таких закладів; детерміновано узагальнене поняття «інтернатні заклади спортивного профілю» й визначено сутність сімейної депривації вихованців цих закладів. Важливим вбачаємо об'єднання особливостей середовища інтернатного закладу спортивного профілю, що обумовлюють сімейну депривацію, у три групи: умов життєдіяльності вихованців інтернатного закладу спортивного профілю; організації спортивно-тренувальної діяльності; специфіки навчально-виховного процесу інтернатного закладу спортивного профілю. Це дозволило комплексно й

водночас різнобічно підійти до вирішення проблеми профілактики сімейної депривації вихованців інтернатних закладів спортивного профілю.

4. Розлоге визначення специфіки досліджуваного профілактичного процесу; вдале акцентування, що в інтернатні заклади спортивного типу влаштовуються талановиті у спорті особи підліткового віку, яким, враховуючи ризики цього періоду, конче необхідна батьківська емоційна підтримка і увага, турбота й довірливі стосунки з рідними. Підкреслено, що діти-спортсмени мають схильність до усамітнення через велике напруження, їхній вільний час зведено до мінімуму, а загальний стан тривожності загострюється під час адаптації до інтернатного закладу.

5. Чітке визначення ключових понять і принципів реалізації технології профілактики. Проаналізувавши різні моделі профілактичної роботи, Ольга Володимирівна цілком слушно обирає для дисертаційного дослідження модель поширення фактичних знань, навчання позитивної поведінки і зменшення шкоди. Однак за такого підходу дещо перебільшеними видаються наміри і завдання автора попередити вплив факторів сімейної депривації, виявити й усунути причини сімейної депривації (с. 88).

На належному рівні здобувачем організовано і проведено експериментальне дослідження. Зокрема, чітко витримано вимоги до констатувального етапу педагогічного експерименту; вдало здійснено підбір і модифікацію методик та методів для діагностики показників за визначеними критеріями; ретельно прописано й аргументовано представлено усі діагностичні методики.

Заслуговує на особливу увагу і позитивне схвалення здійснення контент-аналізу планів виховної роботи шкіл-інтернатів, річних планів класних керівників, соціальних педагогів, психологів. Це дозволило оптимізувати технологічне забезпечення профілактичної роботи в інтернатному закладі, врахувавши як сильні, так і слабкі сторони діяльності у цьому напрямі.

Особливо цінним, на нашу думку, є опитування на першому етапі констатувального зрізу, оскільки дало змогу визначити основні соціальні проблеми саме вихованців інтернатних закладів спортивного профілю, залучених до експерименту.

Дослідно-експериментальна робота на формувальному етапі експерименту представлена в дисертації відповідно до вимог, описана чітко й послідовно. Саме формувальний етап експерименту є родзинкою дисертації, оскільки розгорнутий за різними напрямками і презентований комплексами різноманітних і доцільних форм соціально-педагогічної роботи з вихованцями, педагогами і батьками. Серед представлених форми і методів роботи нам особливо імпонують: сімейні інтелектуальні ігри, конкурс радіовиступів, родинна вітальня, захист проєктів «Сімейне свято», вечір родинних традицій і звичаїв, театралізоване свято, тематичні дні батька, матері, інтерактивні заняття. Здобувач використовує у своїй роботі й інтернет-технології, а саме організовує спілкування вихованців з батьками по Skype-зв'язку, інтернет-листування.

Відповідний комплекс організаційних форм соціально-педагогічної роботи з вихованцями, батьками, педагогами подано О.В. Красницькою в навчально-методичному посібнику «Технологічне забезпечення профілактики сімейної депривації вихованців інтернатних закладів спортивного профілю», що відображає вагоме практичне значення одержаних результатів.

Кількісний та якісний аналіз результатів на контрольному етапі педагогічного експерименту, оцінка динаміки показників у контрольній й експериментальній групах, в тому числі й використанням методів математичної статистики, переконливо засвідчили ефективність запропонованого технологічного забезпечення профілактики сімейної депривації вихованців інтернатних закладів.

Послідовність та аргументованість положень надають дисертації завершеності. Заслуговує схвалення прагнення дисертантки до ґрунтовних узагальнень після окремих масивів матеріалу.

Дисертація вирізняється лаконічністю і логічністю викладення матеріалу. Всі композиційні частини представлено достатньо чітко, узагальнення обґрунтовані. Загалом теоретичні і емпіричні матеріали дисертації збалансовані. Стиль дисертації науковий. Висновки послідовні, змістовні і узгоджені із завданнями дисертації.

Список використаних джерел достатній й налічує 283 позиції. В опублікованих за темою дисертації працях (а їх 17) повною мірою викладено наукові положення, обґрунтовані в процесі наукового пошуку. Зміст дисертації ідентичний змісту автореферату.

Разом з тим, аналізуючи дисертацію як самостійний і завершений науковий продукт, маємо звернути увагу на окремі упущення, а також висловити автору деякі побажання.

1. Апелюючи до нормативних документів для висвітлення досліджуваної проблеми, обґрунтування актуальності подолання сімейної депривації, перш за все потрібно опиратися на міжнародні орієнтири й презентувати положення Конвенції ООН про права дитини, Керівних принципів альтернативного догляду за дітьми, в яких чітко прописано, що дитині для гармонійного розвитку необхідно зростати в сімейному оточенні в атмосфері щастя, любові і розуміння.

2. Здобувач дещо розширено підійшов до вивчення і вирішення проблеми сімейної депривації вихованців інтернатних закладів. Детально проаналізувавши наслідки сімейної депривації, що є цілком виправдано, Ольга Володимирівна зосередила дослідницьку увагу на наслідках і під час визначення показників сімейної депривації за усіма критеріями, і під час проектування формувального етапу педагогічного експерименту. Водночас на підставі авторського визначення дисертанткою сутності сімейної депривації вихованців інтернатних закладів спортивного профілю, на нашу думку, доцільно було б обмежитися показниками, які відображають дитячо-батьківську взаємодію і стан умов сімейного виховання юних спортсменів (наприклад, знання про значення дитячо-батьківської взаємодії, розуміння

ролі прив'язаності у розвитку дитини, прагнення зміцнення стосунків з батьками, характер стосунків з батьками, наявність конфлікту з батьками тощо). Вважасмо, що запропоновані здобувачем показники (особливо, нехтування навчальною діяльністю, невизначеність світоглядних позицій тощо) обґрунтовані, але дуже узагальнені й певною мірою можуть характеризувати інші види депривації, зокрема освітню, культурну, комунікативну.

3. Дискусійним видається вибір назв рівнів сімейної депривації (критичний, допустимий й мінімальний). Оскільки завдання фахівців соціальної сфери не допустити, запобігти соціальній депривації дитини, краще було б використати традиційно рекомендовану шкалу рівнів депривації (низький, середній, високий), або, принаймні, замінити назву рівня «допустимий» на «помірний».

4. Характеристика вихованців інтернатних закладів подається дуже узагальнено й з орієнтуванням на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Безперечно, саме вихованці закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, перебувають у стані сімейної депривації вищих рівнів. Проте, варто брати до уваги, що такі діти є далеко не найбільшою часткою серед загалу вихованців інтернатних закладів. Окрім цього, в інтернатних закладах спортивного профілю, як зазначає й сам автор на с. 69, виховуються, як правило, діти, які мають свою сім'ю, тільки малий відсоток з них є дітьми-сиротами. Однак наявність навіть незначної частки таких дітей в інтернатних закладах спортивного профілю (за офіційними даними Державної служби статистики, на початок 2014 р. у ДЮСШ і СДЮШОР навчалася 4099 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування) вимагає специфічної роботи з ними у напрямі профілактики сімейної депривації у порівнянні з аналогічною роботою з дітьми, які мають сім'ю. Відтак, автору в подальших дослідженнях рекомендовано взяти це до уваги.

Однак висловлені зауваження та побажання є дискусійними й не применшують належної оцінки наукового рівня дисертації.

Таким чином, дисертація “Профілактика сімейної депривації вихованців інтернатних закладів спортивного профілю” є завершеним науковим дослідженням, відповідає вимогам нормативних документів до кандидатських дисертацій, а саме пунктам 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07. 2014 р. № 567. Це дає підстави зробити висновок, що автор дисертації Красницька Ольга Володимирівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,

заступник директора з науково-експериментальної роботи

Інституту проблем виховання НАПН України

Ж. В. Петрочко
Ж. В. Петрочко

